

Наталія Левченко,

директор науково-технічної бібліотеки
Національного університету харчових технологій (м. Київ, Україна)
Україна, 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 68
E-mail: nata_lev@ukr.net

Відкритий електронний архів — важливий чинник публікаційної активності науковців

У статті обґрунтовується необхідність подальшого зміцнення ініціативи Відкритого доступу для збереження і забезпечення доступності до наукових публікацій, результатів досліджень. Характеризується активність закладів вищої освіти щодо збільшення представництва університетської науки в глобальному просторі наукових комунікацій.

К л ю ч о в і с л о в а: Відкритий доступ, відкритий електронний архів, репозиторій, публікаційна активність, академічна доброчесність.

Важливими складниками стратегії розвитку закладу вищої освіти (ЗВО) є його інституційна візія (концепція), освітня місія, а також способи їх реалізації. Візія, насамперед, має враховувати необхідність удосконалення управління вищою освітою, розширення автономії та зростання відповідальності вишів, підвищення якості освітніх послуг, забезпечення гнучкості навчального процесу та освітньої системи загалом. Стратегія розвитку кожного ЗВО повинна корелюватися з такими аспектами організації та управління навчальним закладом, як якість професорсько-викладацького складу, навчально-дослідної інфраструктури, ступінь підготовки здобувачів до виконання освітньої програми, а також забезпечення широкого доступу до інформаційного простору та ефективного використання його можливостей.

Забезпечення високої якості освіти — один з ключових принципів Болонської декларації 1999 р. Подальша модернізація системи вищої освіти в Україні, її удосконалення, підвищення її якості є найважливішою проблемою. У цьому контексті на перший план постає створення адекватного інформаційно-освітнього середовища, орієнтованого на реалізацію цілей навчальної діяльності як ефективного механізму отримання якісних знань й адаптації їх до сучасних потреб суспільства.

Серед науковців, котрі опікуються питаннями відкритого доступу до результатів наукових досліджень, відкритих електронних архівів, репозиторіїв, варто згадати Т. Ярошенко, І. Передерій, С. Костишина, Т. Чорну. Роботи В. Резніченка, Г. Проскудіної, К. Кудіма присвячені аналізу функціональних можливостей програмних систем електронних архівів. Проблеми функціонування інституційних репозиторіїв та їх впливу на рейтинги висвітлює С. Назаровець. Про впроваджен-

ня електронних архівів у навчальних і наукових установах йдеться у публікаціях О. Г. Кузьміної, Д. О. Тарасова, А. І. Андрухів, О. М. Бруй та ін.

Мета статті — розкрити доцільність створення та підтримання відкритих електронних архівів (репозиторіїв) у вишах як джерела збереження результатів наукових досліджень, обміну науковою інформацією, як важливого чинника підвищення престижу (рейтингу) наукової організації, вишу, бібліотеки, їх співробітників.

Нині в світі спостерігається стрімке зростання числа споживачів, котрі користуються новітніми технологіями пошуку та доставки наукової інформації. Це зумовлено тотальним поширенням електронних мереж, збільшенням обсягу інформаційного потоку та усвідомленням світовим співтовариством цінності інформації. У ситуації, що склалася, наукові інституції, ЗВО, провідні бібліотечні установи дедалі частіше практикують створення спеціалізованих центрів, інформаційних систем і ресурсів, котрі значно прискорюють отримання необхідної інформації, роблять цей процес набагато зручнішим.

У свій час обмежений доступ до наукової інформації спонукав вчених до пошуку альтернативних моделей публікації своїх напрацювань. Одна з них, а саме модель публікацій відкритого доступу, сьогодні динамічно розвивається, знаходить підтримку серед дослідницьких спільнот, науково-дослідних фондів, політиків і навіть звичайних видавців журналів. Тому можна говорити, що «журнальна криза» прискорила появу нових форм розповсюдження результатів наукових досліджень. Вплив на наукову комунікацію соціальних, економічних чинників зумовив перехід від традиційної публікації до створення для наукової спільноти відкритих архівів. Сьогодні одним з го-

ловних досягнень на цьому шляху є формування відкритих електронних архівів. Часто цей термін вживається як синонім понять «інституційні сховища», «репозиторії».

Мета, завдання інституційного репозиторію – забезпечення місця та способу довготривалого централізованого зберігання в електронному вигляді повних текстів документів, гарантуючи їх незмінність. Крім того уможлиблюється представлення наукової продукції у відкритому доступі в мережі Інтернет, збереження та підтримка цифрових активів, інтелектуальної продукції, які були недоступні раніше для читачького загалу та пошукових систем. Головне призначення інституційних репозиторіїв – зробити загальнодоступними матеріали та розробки науковців, які не мають своїх каналів опублікування.

На сьогодні публікаційна активність є основним чинником іміджу науковця, важливим показником якості його роботи та роботи ЗВО загалом. Вона включає виявлення актуальних проблем дослідження, опрацювання відповідних документів, ґрунтовне розкриття теми, популяризацію власних здобутків як у національному, так і міжнародному просторі. Інституційні депозитарії ЗВО наочно показують переваги відкритого доступу до результатів наукових досліджень, зокрема широкі можливості для їх інформаційної підтримки.

Представлення публікацій у відкритому доступі робить результати досліджень доступними, уможлиблює їх завантаження, читання, повторне використання у наступних наукових розробках. Це найкоротший спосіб отримання користувачем інформації. Наші вчені вже оцінили можливість швидкого представлення результатів своїх наукових робіт. Це засвідчує сталий розвиток депозитаріїв на світовому і вітчизняному ринку.

Аналіз реєстру репозиторіїв – Каталогів відкритих депозитаріїв Open DOAR – показує динаміку зростання репозиторіїв відкритого доступу як в Україні (Fig. 1) [1], так і у світі (Fig. 2) [2].

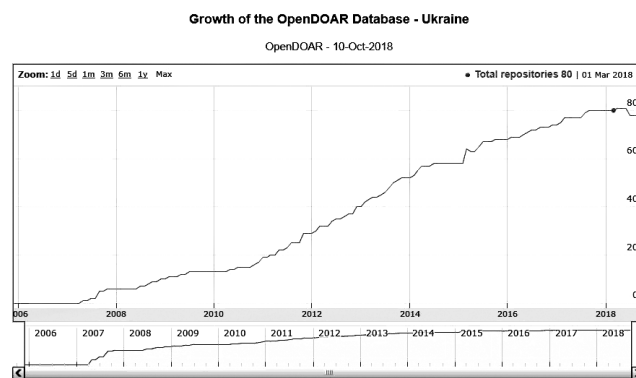

Fig. 1

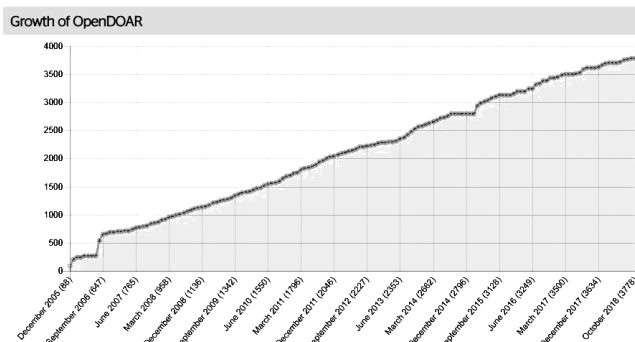

Fig. 2

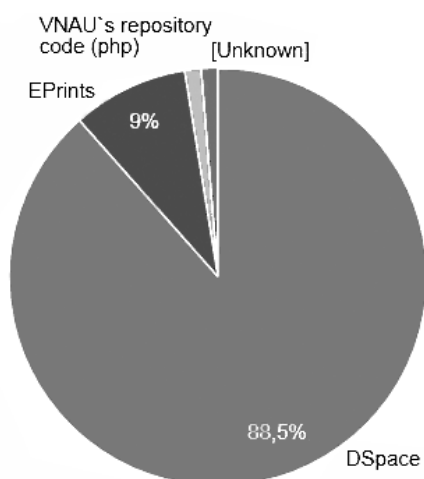
Зростання кількості репозиторіїв пояснюється, у першу чергу, їх програмно-технологічними та пошуковими можливостями, серед яких можна виокремити:

- можливість додавання текстів;
- інтеграція з міжнародними пошуковими системами;
- створення колекцій з різними категоріями доступу: повний вільний доступ або авторизований;
- накопичення, збереження, поширення наукових досліджень;
- оперативність розміщення результатів наукових досліджень;
- вільний доступ до наукових матеріалів з гарантією незмінності їх змісту та фізичного збереження;
- зниження монополії друкованих журналів;
- самоархівування інформації.

Зростанню числа депозитаріїв сприяє також можливість використання безкоштовних платформ. За даними реєстру Open DOAR [1], серед програмного забезпечення репозиторіїв відкритого доступу як в Україні, так і у світі [2] станом на 10.10.2018 р., переважає зазвичай програмне забезпечення DSpace (Fig. 3) [3], хоча не можна не назвати і програмне забезпечення EPrints. Характеристика цих платформ здійснена у роботі К. Кудіма, Г. Проскуріної, В. Резніченко. Автори відзначають, що «обидві є безкоштовними системами з відкритими вихідними кодами, ОАІ-сумісними, інтероперабельними, еквівалентними за своїм функціоналом самоархівування, і написані вони одним і тим же програмістом з Саутгемптона – Робом Тенслі (Rob Tansley)» [3].

Варто зауважити, що програмне забезпечення є загальнодоступним і надається безкоштовно. Однак у вітчизняних ЗВО існує проблема з його встановленням та подальшим оновленням. І ця проб-

Usage of Open Access Repository Software - Ukraine

Software Platforms Overview

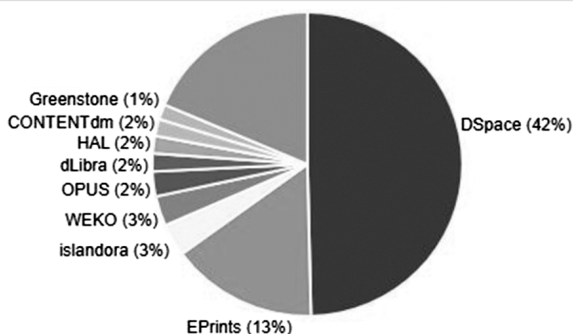

Fig. 3

лема зумовлена кадровим дефіцитом, оскільки у бібліотеках, як правило, обмаль фахівців, які можуть встановлювати програмне забезпечення, а у подальшому здійснювати підтримку, поновлюючи версії на більш нові.

Існують різні думки щодо призначення репозиторію. Проте більшість фахівців сходиться в думці, що репозиторії виконують дві стратегічно важливі для вишу функції. По-перше, забезпечують академічні комунікації між дослідниками, збільшуючи конкуренцію та знижуючи монополізм наукових журналів. По-друге, виступають кількісним показником якості проведених наукових досліджень у конкретному університеті. Отже вони працюють на підвищення іміджу та рейтингу університету як центру наукових досліджень.

Сьогодні у наукових колах індекс цитування, індекс Гірша та імпаکت-фактор вважаються загальноприйнятими показниками якості роботи як окремого науковця, так і установи загалом. Ці показники стали своєрідним стандартом оцінювання ефективності роботи, аналізу наукової активності, продуктивності установи.

Останнім часом рейтинг університетів дедалі

частіше визначають за світовим рейтингом Ranking Web of Universities (Webometrics), який ґрунтується на чотирьох критеріях: PRESENCE (присутність університету) – 20 %, IMPACT (цитованість) – 50 %, OPENNESS (відкритість ресурсів) – 15 %, EXCELLENCE (науковий рівень) – 15 %. Документи, представлені в інституційному репозиторії, істотно впливають на показник PRESENCE, оскільки саме інституційний репозиторій є субдоменом університету.

Останнє поновлення рейтингу репозиторіїв відбулося у січні 2017 р. На сьогодні Webometrics представив новий проект – Рейтинг профілів Google Scholar по країнах [4]. Даний рейтинг вчених, як зазначено на сайті, ґрунтується на їх ефективності (h-індексі, цитуванні) відповідно до їх загальнодоступних профілів у Google Scholar Citations. В Україні індекс Гірша, зазвичай, обчислюється з використанням як загальнодоступних наукометричних баз даних в Інтернеті (Google Scholar), так і баз даних, доступних за передплатою (наприклад Scopus, Web of Science).

Для вчених створення, підтримка в активному стані своїх наукових профілів є запорукою зростання наукової впливовості, а для вишів – це розвиток інституційної політики, реалізація стратегії досліджень з подальшим їх розповсюдженням у мережі Інтернет.

Система «Бібліометрика української науки» (<http://www.nbuv.gov.ua/bpnu/>) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «продемонструвала ефективність використання синергетичного підходу для отримання цілісної картини стану академічного середовища за безпосередньою участю ключового суб'єкта наукових комунікацій – ученого та із залученням інформаційного ресурсу найбільшої у світі бібліометричної платформи Google Scholar» [5].

Рейтинги, що ґрунтуються на аналізі представлення університету в Інтернет-просторі, виступають дієвою мотивацією для навчальних закладів публікувати якісні наукові роботи. Саме тому «університети можуть і повинні мати свої ресурси відкритого доступу, ОАІ-сумісний репозиторій та політику, яка б заохочувала або навіть вимагала від дослідників чи викладачів передавати на зберігання результати досліджень у такі репозиторії, довіряючи університету право на відкритий доступ до цих робіт» [6].

У глобальному світі відкритих знань, де панують принципи Open Access, Open Science, дедалі більшої ваги набуває захист прав інтелектуальної

власності, захист ученого, його творчого доробку, ідентифікація та довіра до результатів наукових досліджень, до знань та умінь високої якості. Все це становить зміст комплексного поняття «академічна досконалість». У Європейському просторі вищої освіти і наукових досліджень саме академічна досконалість (*academic excellence*) є одночасно і фундаментальною цінністю, і головною метою діяльності вишу¹.

У Законі України «Про освіту» вперше на законодавчому рівні дається тлумачення терміна «академічна доброчесність». Це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень².

В останні роки в Україні зростає увага до питання академічної доброчесності, адже це один із важливих складників формування суспільства знань. Як зазначають М. Главчев і Ю. Главчева, «академічна доброчесність у нашому суспільстві повинна формуватися в кожного, починаючи із сімейних відносин, дитячих навчальних закладів, середніх професійних навчальних закладів, закладів вищої освіти та підготовки наукових працівників усіх рівнів» [7]. Саме тому використання бібліотеками вишів відкритих електронних архівів – це реальний і водночас дієвий механізм виявлення і покращення академічної доброчесності, насамперед перевірки на плагіат. А запровадження в університеті системи сприяння принципам академічної доброчесності є сьогодні одним з основних його завдань.

Для розроблення та впровадження механізмів, які будуть регулювати, регламентувати та контролювати дотримання академічної доброчесності, Кабінетом Міністрів України затверджено Розпорядження «Про створення Національного репозиторію академічних текстів» від 22 липня 2016 р. № 504-р [8], а Міністерство освіти і науки України видало наказ «Про затвердження Регламенту роботи Національного репозиторію академічних

текстів» від 04.07.2018р. № 707. Цим же міністерством розроблені також рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та виявлення його в наукових роботах.

Мета означених рекомендацій – забезпечити дотримання принципів академічної доброчесності та системного підходу до виявлення плагіату в освітньому просторі. Наявність внутрішньої системи забезпечення якості освітньої, науково-дослідної діяльності є обов'язковою. Вона передбачає забезпечення дотримання академічної доброчесності як працівниками закладів вищої освіти, так і здобувачами вищої освіти. Політика академічної доброчесності можлива лише за умови співпраці усіх учасників освітнього процесу.

Отже, вільний доступ до наукових публікацій вчених є важливою рушійною силою освіти, науки, суспільства загалом. Мета Відкритого доступу (Open Access) – забезпечення вільного та оперативного доступу до розповсюдження наукових досягнень, дослідницьких даних в Інтернеті для стимулювання розвитку науки. Одним з найважливіших чинників поступу академічної науки, досліджень є надання доступу до наукової інформації, що уможливило проведення нових досліджень та негайне оприлюднення їх результатів.

На наш погляд, одним із головних досягнень просування Відкритого доступу в Україні є створення інституційних (університетських) сховищ електронних ресурсів. Хоча тут ще потрібно інформувати, переконувати, мотивувати наукову спільноту щодо необхідності популяризації та поширення наукових досягнень як на локальному, так і державному рівнях. Відкритий доступ – найважливіша особливість відповідальної дослідницької та інноваційної політики. Завдяки їй результати досліджень оперативно стають загальнодоступними, сприяють залученню суспільства до розвитку науки. Саме тому зусилля держави в цій галузі мають вирізнятися своєю системністю, послідовністю, чіткістю в реалізації визначених завдань.

Список бібліографічних посилань

1. Growth of the Open DOAR Database – Ukraine [Electronic resource] / The Directory of Open Access Repositories – Open DOAR. – University of Nottingham, UK, 2006-2014. – Mode of access : <http://www.openaccess.org/onechart.php?cID=222&ctID=&rtID=&clID=&llID=&potID=&rSoftWareName=&search=&groupby=r.rDateAdded&orderby=&charttype=growth&width=600&height=350&caption=Growth%20of%20the%20OpenDOAR%20Database%20-%20Ukraine> (viewed on October 11, 2018). Title from the screen.
2. Open DOAR Statistics. An overview of the data held in Open

¹ Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова ; Міжнарод. благод. Фонд «Міжнар. фонд. дослідж. освіт. політики». Київ : Таксон, 2016. 234 с.

² Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII.BBP. 2017. № 38–39, ст. 380. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 20.09.2018).

DOAR [Electronic resource] / Jisc. — Mode of access : http://v2.sherpa.ac.uk/view/repository_visualisations/1.html (viewed on October 11, 2018). — Title from the screen.

3. Кудим К. А. Создание научных электронных библиотек с помощью системы DSpace / К. А. Кудим, Г. Ю. Проскудина, В. А. Резниченко. *Проблеми програмування*. 2007. № 3. С. 49–60.

4. Рейтинги профілів Google Scholar по країні / Рейтинг веб-університетів : [сайт]. URL: <http://www.webometrics.info/en/node/194> (дата звернення 08.10.2018).

5. Бібліометрика української науки: інформаційно-аналітична система / Л. Костенко, О. Жабін, О. Кузнецов та ін. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 4. С. 8–11.

6. Національний репозитарій академічних текстів: відкритий доступ до наукової інформації : монографія / О. С. Чмир, Т. К. Кваша, Т. О. Ярошенко та ін. Київ : ДНУ УкрІНТЕІ, 2017. 200 с.

7. Главчев М. Академічна доброчесність у науковому середовищі України: бібліотечна складова / М. Главчев, Ю. Главчева. *Бібліотечний форум : історія, теорія і практика*. 2018. № 1. С. 11–14.

8. Про створення Національного репозитарію академічних текстів : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 липня 2016 р. № 504-р. Урядовий портал : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249211833> (дата звернення: 10.10.2018).

References

1. The Directory of Open Access Repositories – Open DOAR. (2006-2014). Growth of the Open DOAR Database – Ukraine. URL: <http://www.opendoar.org/onechart.php?cID=222&ctID=&rtID=&clID=&IID=&potID=&rSoftWareName=&search=&groupby=r.rDateAdd>

ed&orderby=&charttype=growth&width=600&height=350&caption=Growth%20of%20the%20OpenDOAR%20Database%20-%20Ukraine.

2. Jisc. (2018). Open DOAR Statistics. An overview of the data held in Open DOAR. Retrieved from http://v2.sherpa.ac.uk/view/repository_visualisations/1.html.

3. Kudim, K. A., Proskudina, G. Yu., Reznichenko, V. A. (2007). Sozdanie nauchnykh elektronnykh bibliotek s pomoshch'niku sistemy DSpace [Creation of scientific electronic libraries with the help of the system DSpace]. *Problemy programuvannia*, 3, 49–60. [In Russian].

4. Ranking Web of Universities (2018). Rankings of Google Scholar Profiles by country. URL: <http://www.webometrics.info/en/node/194>.

5. Kostenko, L., Zhabin, O., Kuznetsov, O. (2014). Bibliometriyka ukrainskoi nauky: informatsiino-analitychna sistema [Bibliometrics of Ukrainian Science: Information and Analytical System]. *Biblioteknyi visnyk*, 4, 8–11. [In Ukrainian].

6. Chmyr, O. S., Kvasha, T. K., Yaroshenko, T. O. (2017). Natsionalnyi repozytariu akademichnykh tekstiv: vidkrytyi dostup do naukovoï informatsii [National repository of academic texts: open access to scientific information]. Kyiv: DNU UkrINTEI. [In Ukrainian].

7. Hlavchev, M., Hlavcheva, Yu. (2018). Akademichna dobrochesnist u naukovomu seredovyshchi Ukrainy bibliotekna skladova [Academic integrity in the scientific environment of Ukraine: library component]. *Biblioteknyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, 1, 11–14. [In Ukrainian].

8. Kabinet Ministriv Ukrainy (2016). Pro stvorennia Natsionalnoho repozytariu akademichnykh tekstiv: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 lypnia 2016 r. № 504 [About the creation of the National repository of academic texts: the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated from July 22, 2016, № 504] URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249211833>. [In Ukrainian].

OPEN ELECTRONIC ARCHIVE IN PROMOTING THE PUBLISHING ACTIVITY OF SCIENTISTS

Nataliia Levchenko,

Director of the Scientific and Technical Library, National University of Food Technology (Kyiv, Ukraine)

The article draws attention to and justifies the need for the further development of the information society to strengthen the initiative of open access to scientific publications and research. An increase in the number of institutional repositories has been demonstrated, which is one of the main areas for presenting scientific papers in the global information space. The scientific novelty of the institution of higher education in the process of increasing the representation of university science in the global space of scientific communications is noted. The main criteria for Webometrics and the impact of the institutional repository on the position of a higher education institution are highlighted. The analysis of the development of repositories in the world and domestic market according to the Open DOAR registry was made. Attention is focused on the introduction of academic integrity in Ukraine to help improve the quality of educational and scientific activities.

Keywords: Open access, open electronic archive, repository, publishing activity, academic integrity.

National University of Food Technology
68, Volodymyrska str., Kyiv, 01601, Ukraine
E-mail: nata_lev@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 22.10.2018 р.